

Kitap İncelemesi/Book Review

Postkolonyalizm: Tarihsel Bir Giriş

Robert J. Young,
Matbu Yayınları, 1. Baskı, 2016, 672 Sayfa.

Değerlendiren: Ayça Coşkun*

New York Üniversitesi'nde karşılaştırmalı edebiyat alanında profesör olan Robert Young, "Postkolonyalizm: Tarihsel Bir Giriş" isimli çalışmasında kültürel ve siyasi bağlamda sömürgeciliği hem sömürgeleştiren hem de sömürgeleşen toplumlar açısından ve diğer çalışmalardan daha ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.

Kitabın temel hedefi sömürgecilik, emperyalizm, imparatorluk ve postkolonyalizm kavramlarının detaylı bir analizini bu alanda çalışan akademisyenlerin yanı sıra lisans düzeyindeki öğrencilere de ulaştırmaktır. Bu amaçla kitapta Asya, Avrupa ve Afrika'daki sömürgecilik karşıtı hareketlere, bu hareketlerin liderlerine, sömürgecilik kuramlarına ve sömürgecilik karşıtı söylemlerin tarihsel gelişimine detaylı bir şekilde değinilmektedir. Diğer taraftan, bu üç kıta dışında kalan sömürgecilik karşıtı hareketlere ve isyanlara daha az yer verilmiştir.

Yazar, kitabın kuramsal çerçevesini çizerken sömürgeciliğin uzun bir tarihsel geçmişe sahip olmasına karşın 19. yüzyılda artan sömürge karşıtlığının kapitalizme karşı bir direniş türüne dönüşmesi nedeniyle bu dönemden sonra araştırma konusu olarak ele alındığına dikkat çekmektedir.

* Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim bölümü, Türkiye, ay cos@yahoo.com ORCID: 0000-0001-6188-1655

Yazarın mevcut çalışmada dikkat çektiği diğer bir husus sömürgecilik ve emperyalizm arasındaki farklardır. Sömürgecilik ve emperyalizm kavramları genelde bir toplumun başkalarının buyruğu altına girmesi olarak tanımlanır (20). Ancak bu iki kavram eşanlamlı değildir. Sömürgecilik birbiriyle bağlantısı olmayan grupların oluşturduğu ya da ticari şirketlerin iktisadi amaçlarla meydana getirdiği tek bir yönetime ait olmayan pragmatik bir yapı iken, emperyalizm genel olarak bir devlet politikası olarak merkezden yürütülen iktidar odaklı, ideoloji güdümlü bir yapıdır (41-44). Bu kavramlar her ne kadar on dokuzuncu yüzyıldan itibaren ele alınmaya başlansa da dünya tarihi bu tür tahakküm örnekleriyle doludur. On dokuzuncu yüzyıl emperyalistlerinin kendilerine rehber ve ahlaki dayanak olarak aldıkları Roma İmparatorluğu buna örnek verilebilir (43). Tarihte birçok sömürgeci topluluk kendisinden önceki modeli örnek almıştır. İspanyolların nüfusu Hıristiyanlaştırmaya yönelik çabaları, İspanya'nın Endülüs Emevileri tarafından sömürgeleştirilmesine neden olan İslamcı cihat anlayışı ile birebir örtüşmektedir (21).

Sömürgeciliği yaşam alanı kurma ve bölgesel zenginliklere sahip çıkma olarak iki alanda ele alan Young, sömürülenleri siyah ve beyaz ırk olarak ikiye ayırır. İngilizcede sömürge yerleşimcisi ya da çiftçisi olarak nitelenen Fransızca “colon” terimi bu ayrıma işaret eder. İngiliz ve Fransız sömürgecilerinin birbirinden farklı sistemleri ise asimilasyon doktrini ve ırkçılıkla açıklanabilir. Fransızlar sömürge halklarına, bütün insanların temelde eşit olduğunu, her ne kadar geri kalmış olsalar da çağdaş ve yüksek Fransız kültürüne davet edilerek Fransa ile bütünleştirilmesi gerektiğini telkin ederken, İngilizler ırk üstünlüğü ideolojisiyle medenileştirme misyonu çerçevesinde hareket etmektedir (43).

1945 yılından sonra Avrupa kökenli sömürgeci sistem sürdürülemez hale gelir. Bunun başlıca sebebi sömürgeleştirilen halkların sisteme dirençlerinin artması, savaşta çok fazla kayıp veren Avrupalı güçlerin sistemi devam ettirmesinin zorlaşması ve ortaya çıkan yeni süper güç Amerika Birleşik Devletleri'nin sömürü düzeninden daha fazla pay almak istemesidir (59). Bu yüzden yeni sömürgecilik anlayışı ortaya çıkar. Gana lideri Gana Nkrumah yeni sömürgeciliği teoride bağımsız ancak iktisadi ve siyasal olarak dışardan yönetilen bir yapı olarak tanımlar. Nkrumah'a göre yeni sömürgecilik, Batılı eğitim sisteminden

geçmiş ve sömürgeciliği normalleştiren yönetici sınıflardan oluşan seçkinler yardımıyla güçlendirilir (62).

Young'a göre Postkolonyalizm, sömürgeleştirimin genel tarihsel gerçeklerine, egemenliğin kazanılmasına, iktisadi ve siyasi zorbalığın devam ettiği ulusların ve halkların gerçekliğine parmak basar. Postkolonyalizm bu kötü şartlara müdahale eden kuramsal ve siyasi bir makamdır (92).

Young, postkolonyalizm tarihini on beşinci yüzyılın sonu itibarıyla başlatır ve bu dönemin 18. yüzyıldaki mevcut durumuna odaklanır. Bu kapsamda 15. yüzyılda ABD'nin İspanyollar tarafından işgal edilmesini ahlaki ve yasal temellerde ilk kez sorgulayan Katolik Piskopos Bartolome de las Casas öne çıkarken, 18. yüzyılda ise yalnızca beyaz erkeklerden oluşan insanların eşit olduğuna ilişkin görüşün sorgulanması ele alınır (100). Bu muhakeme sürecinin başlamasıyla birlikte Fransa ve İngiltere'de "cinsiyetçilikten uzak ve bütün ırkları kapsayan evrensel insan hakları fikri" sömürgeci kurtuluş hareketlerinin temel dayanağı olmuştur (101).

Young, Adam Smith tarafından 1776 yılında yazılan "Milletlerin Zenginliği" isimli kitabında ele aldığı sömürgeciliğin yalnızca insani sebeplerle değil, ekonomik sebeplerle de sorgulanması gerektiğini söyleyerek Smith'in sömürgeci uygulamalara karşı çıkan ahlaki ve insani itiraza bir de "yıkıcı" ekonomik itiraz eklemesini inceler. Smith, sömürgecilikle mücadele aşamasında Marksist yaklaşımdan çok serbest piyasa verimlilik ekonomisi modelinin etkili olduğunu savunmaktadır.

Young, Marx'ın sömürgeciliğe tamamen düşman olmadığını altını çizerek, aksine sömürgeciliği hem kınadığını hem de meşrulaştırdığını belirtmektedir. Alman bakış açısıyla olayları değerlendiren Marx'ın, kendi devrimci projesini ve kendi kültürünü diğerlerinin karşısında ayrıcalıklı bir konuma yerleştirdiğini vurgulamaktadır. Young, 1853 yılındaki açıklamasını örnek göstererek, Marx'ın sömürgeciliği "haysiyeti olmayan, durağan bitkisel hayatı" yok eden bir gelişme olarak da görebildiğini ortaya koyar. Bu açıklamada Marx, İngiltere'nin Hindistan'da sosyal devrime yol açan sömürgeciliğinin, uygulamada ahlaka aykırı birçok davranış olmasına rağmen Hindistan'ın sosyalizme doğru adım atmasına yardımcı olacak tarihsel bir araç olarak değerlendirmektedir (146-147).

Young'ın dikkat çektiği bir diğer mesele, postkolonyalizm ve Marksizm arasındaki ilişkidir. Young'a göre Marksizm sömürgeci aktivistlerin birbiriyle iletişim kurmasını sağlayan siyasi bir dil kullanarak konumunu güçlendirmektedir (225).

Çin'de Mao'nun mücadelesinde, milliyetçi kurtuluş ile sosyoekonomik kurtuluş arasında radikal bir bakış açısı geliştirilmesi ve yerel koşulların yapısına uygun Marksist ilkeler ortaya konulması gerektiği vurgulanmıştır. Toprak sahiplerinin karşısında köylülerin yanında yer alan Mao, komünist politikaları değiştirmiştir (244). Stalin'in aksine Mao özellikle köylü sınıfının, kendi başına sömürge karşıtı aktivitelere katılabileceğine, örgütlenebileceğine inanmıştır. Mao birinci çelişki olarak emperyalizmi görmüş, feodalizm ve köylü sınıfı arasındaki sıkıntıları ise ikincil olarak nitelendirmiştir. Yazara göre Mao'nun köylü devrimi üç kıtada Marksizm'in yeniden temellerini atar (248).

Bunun dışında Çin, Mısır, Bandung, Latin Amerika, Afrika'da yaşanan direnişleri ele alan Young, Marksist teorinin farklı kültürlerin özel koşullarıyla birlikte geliştirilmesi gerektiği fikrinin üç kıtada da temel strateji olduğunu belirtir (261).

Cezayir ve İrlanda'da yaşanan şiddet ve asimilasyon politikalarını eleştiren Young Hindistan'da yaşanan "eşi benzeri olmayan bağımsızlık hareketini" ve Gandhi'nin alternatif siyasi stratejilerini başarılı bulur. Gandhi'nin karşı modernitesini, bütün sömürge karşıtı aktivitelere içinde en modern olarak gören Young, tuz yürüyüşünü, aktivitenin planlanmasını ve uygulanmasını gelmiş geçmiş en başarılı sömürge direnişlerinden biri olarak görmektedir (445-446).

Bunların dışında ilk olarak Gramsci tarafından kullanılan "madun" sözcüğü zaman içinde popülerlik kazanacak ve Gandhi'nin yürüttüğü siyaset baz alınarak oluşturulan "Maduniyet Çalışmaları Projesi"nin esin kaynağı olacaktır. Madun kavramı bir önceki tanımında ezilenler ve mülksüzleştirilmişler olarak belirtilse de yeni tanımında bu kavrama dinamik siyasi amillik atfedilmiş ve madunlar tarihin zavallı nesnelere olmak yerine özne olabilmek için farklı bir misyon üstlenmiştir (475). Young, Maduniyet Çalışmaları Projesi'ni, radikal bir sosyal ve siyasi dönüşüm olmadan bağımsızlığa ulaşan Hindistan üzerine yapılan en önemli çalışmalardan biri olarak tanımlar (472). Spivak ise, olayı toplumsal cinsiyet temelli olarak ele alarak sömürge mücadelelerindeki kadınları madunun madunu olarak tanımlar (474). Ancak Young'a göre

Gandi ya da Nkrumah gibi sömürge karşıtı feminist ve sahada aktif olarak çalışmış olan kayda değer bir kadın kuramcı bulunmamaktadır. Young sömürgecilik karşıtı alanda ön saflarda rol almış kadınların yok sayıldığını belirterek, Nkrumah'ın kadınları yalnızca destekçi halk tabanı olarak görmesini örnek gösterir. Örgütlenmelerde bile erkeklerin baskın olduğunu, kadınların resmi olmayan güç yapılarını göz ardı ettiğini ve yeni bir ataerkil kontrol düzeyinin ortaya çıktığını belirtir (483).

Batı dışında yaşayan kadınların kurtarıcılık misyonu ile kutsanmış Batılı feministler tarafından kurtarılması gerektiği fikrini emperyal ideolojinin merkezine oturtan söylem de postkolonyal feministlerin eleştiri odağındadır. Bu görüşlerin kültür ile ilişkisi ortaya koyan postkolonyal feministler üçüncü dünya kadının kıyafetini buna örnek göstermişlerdir. Müslüman kadınların geleneksel giyim tarzına olan bağlılıkları, Batı'da geri kalmışlık ve baskının işareti olarak algılanmaktadır (505).

Young, Edward Said'in başarısını sömürgeciliğin yalnızca bir askeri yönetim türü olarak değil, aynı zamanda bir tahakküm söylemi olarak da işlediği konusundan kaynaklandığını ortaya koyar. Edward Said'in "Şarkiyatçılık" adlı kitabı, bir söylem olarak sömürgeci ve emperyal düşünce sistemlerinin kültürel formlar aracılığıyla analiz edilebildiği kuramsal bir paradigma çıkmasına olanak sağlayarak şarkiyatçılığı akademik alanda tartışmaya açmıştır (515). Young, söylem sorununun birçok yorumcu özellikle de Homi Bhabba tarafından eleştirildiğini çünkü Said'in belirleyici ve tek sesli bir söylem kullandığının altını çizer (525). Foucault'un "Bilginin Arkeolojisi"nden ilham alan söylem modelinde sömürgecilik ve ırk konusunda pek çalışma bulunmasa da, Said buna farklı bir yorum getirerek bu alandaki çalışmaların öncüsü olmuştur (530).

Son olarak Young, sömürge karşıtlığının bir fikir, düşünce ya da dünya görüşü olmadığını vurgular. Sömürgecilik karşıtı fikirler maddi, siyasi ve örgütsel altyapıların içine gömülü olarak kalmıştır. Young'a göre postkolonyalizm gibi trikontinentalizm de (üçkıtıcılık) diasporaya özgü yerel bağlamların birleşimi ile oluşmuştur (571). Young, sömürgeciliği ortadan kaldırma adına pek çok şey başarılmış olsa da günümüzde hâlâ eşitsizlik, adaletsizlik, topraksızlık, hastalık ve kıtlık gibi deneyimlerin yaşandığını ve yaşanmaya devam edeceğinin altını çizer. Üçkıtıcılık da bu koşulların gerçekliklerinden oluşan bilgilerle işlenmektedir. Bunları değiştirme iradesi ise güç ve bilgi siyasetinde bulunmaktadır (572).

1492 yılından 2000’li yıllara dek imparatorlukların ortaya çıkışını ve yıkılışını ele alan kitap, her ne kadar karşı tarih çizgisinden yola çıktığı iddiasında olsa da kitapta Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılış dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulma aşamasında gösterilen insanüstü mücadeleye hemen hemen hiç yer verilmemesi kitabın eksik yönlerinden biridir. “Türkçe Baskıya Önsöz” başlıklı bölümünde durumun eksikliğini ele alan Young, kitabın Avrupamerkezci bir tavırla yazıldığı konusundaki eleştirileri kabul ederek, kitabı yeniden yazacak olsa, Türkiye’nin Kurtuluş Savaşı’na daha fazla yer vereceğini belirtir. Türkiye Cumhuriyeti’ni postkolonyal bir çerçevede tanımlamanın pek de mümkün olmadığını öne sürer ancak hâlâ 1919-23 yıllarında ortaya çıkan hayaletler tarafından rahatsız edildiğinin altını çizer.

Young’un ortaya koyduğu çalışma her ne kadar tarafsız ve sömürge karşıtı olarak sunulsa da her iki alana da oldukça mesafeli olduğu söylenebilir. Young’ın çalışmasında konuyu taraflı ve önyargılı araştırmacıların bakış açısıyla ele alarak objektif yaklaşıma oldukça uzak bir değerlendirme yaptığından söz edilebilir.

Kitap sömürgecilik, emperyalizm ve postkolonyalizm gibi kavramlar çerçevesinde ele alınan eski araştırmaların bir derlemesi niteliğinde olup bu konuda yeni bir tartışmanın kapısını açmamaktadır.